

Ivo Vojnović u Dubrovniku

Hamdija Hajdarhodžić

I.

Ivo Vojnović je rano napustio Dubrovnik; u njemu nije redovito završio ni osnovnu školu, jer je njegov otac prešao u Split 1858. g., tj. kad je budući književnik imao tek godinu dana.¹ Ivo je prešao u Split nešto kasnije, završivši privatno osnovnu školu u Dubrovniku, jer njegov biograf Golabek Jozef piše, da je 1867. g. Ivo bio upisan u prvi razred splitske gimnazije.² Kad je tačno prešao nijesam dosad mogao tačno utvrditi, ali je u tom gradu podno Mosora autor »Geraniuma« učio sve do VIII. razreda. U Zagrebu je maturirao pa diplomirao pravo. Iza toga je bio činovnik u Zagrebu, Križevcima i Bjelovaru.

Za sve to vrijeme on je svraćao u Dubrovnik, ali se u njem nije duže zadržavao. Tek na koncu 1890. ili na početku 1891., zbog bolesti, napušta Bjelovar, zadnje svoje mjesto u Hrvatskoj, i prelazi, poslije kraćeg boravka u

Zadru, u Dubrovnik.³ Tamo je u to doba i njegov otac s porodicom.⁴

Kada je došao u Dubrovnik, bilo mu je 34 godine, a kada ga je, poslije 8 godina napustio,⁵ bio je prekoračio granicu četvrte decenije svoga života. A baš to vrijeme i vrijeme nakon toga najplodnije je i najzrelije doba njegovog književnog rada.⁶

II.

Šta je radio tih osam godina u Dubrovniku? Ima li kakvih tragova o tome?

U arhivi Kotarskog poglavarstva ima mnogo spisa, Ivovom rukom napisanih, koji svjedoče o tadanjem životu u Gradu i o Ivovom dodiru sa ljudima u njemu. Iako su dokumenti ove vrste obično suhoparni, ovi ipak kazu-

ju mnogo. Vršeći u početku dužnost konceptiste a kasnije komesara Poglavarstva, saslušavao je skitnice, vlasnike malih industrijskih pogona, seljake, zanatlije i t. d. Ima među spisima dirljivih dokumenata o radnicima, koji se, bez tačke i zareza, tuže na poslodavce, na zlostavljanja, na otkimanje zarade, ima dokumenata o privredi u Dubrovniku, o stanju crkava, o starim testamentima plemićkim (Marra Gondola), o kontaktu njegovom sa biskupom Vodopićem Matom, piscem »Tužne Jele«.

Gostioničari se tuže na svoje konkurente i žele da ih upropaste pa ih optužuju zbog ovog ili onog, a Ivo presuđuje. Seljaci pred njim govore o svojim nevoljama, skitnice pričaju o svom životu i t. d. i t. d. Vojnović sve to sažimlje vlastoručno na poleđini zapisničkog formulara svojom jasnom i jezgrovitom frazom i kad god se zacrne njegova krupna, čitka slova, zablista jezgrovita misao u moru bezdušnih, prašnjavih akata. Kad bi se objavili barem neki, značajniji, zapisnici i dokumenti iz te arhive, djelovali bi kao male slikareve skice, kao konture budućih oblika iz »Ekvinocija«, koji je napisan 1894. ili 1895., tj. negdje sredinom ovog Ivvogov boravka u Dubrovniku.

Navest ću nekoliko zapisnika zbog ilustracije.

Žena nekog Kulovnjaka Antona, kočijaša, tužila je svog muža, jer otkako se udala . . . »ima tri godine . . . zapisuje Vojnović njene riječi — nema mira ni meni ni susjedstvu, jer pošto on ne nahodi nikad službe radi njegove nemarnosti i opijanja, uvijek mene tuče i grdi: što ne stičem mojom radnjom onoliko koliko bi njemu dosta bilo za gostit se po krcmama. Najposlije i baš jučer, upotrijebio je zgodu, dokle sam ja болоvala u mjesnoj Bolnici, te je prodao ono malo odjeće i pokupstva mogla vlastita i utekao je u Trebinje ostavivši me nevoljnu голу i bosu. Molim Tu Slavnu općinu da bi ga činila dovesti nase da mi povrati moje«.

Kulovnjak je izjavio: »Radi moje žene nemogu nigdje naći službu, jer me ona svukud tuži. Za to sam pošao u Trebinje da nađem kruh, a htio sam se žene osloboditi. Nego pošto nijesam imao za to potrebita novca, prodao sam što je bilo u kući i što se moglo prodati. Ako me pošaljete, ja ću rado poći kući u moju otadžbinu (Kulovnjak je iz Makžarske — H. H.), jer ovdje živem kao ciganin. Samo neka mi žena sa mnom ne dolazi, jer ako dođe, neće ni tamo niko s njom moć živjeti. Nijesam ništa ženi prodao. Prodao sam jedan jorgan (krpatur) jednoj ženi talijanci koja prodava »Pred Dvorom« i dala mi je tri forinte, prodao sam 5 noža, 5 ožica i 5 vilica od mjedi za 80 novč. jednom čovjeku kojemu neznam imena, prodao sam također jedno vjedro od zinga, što sam ja sve bio mojim novcem kupio. Ne znam što sam kome što prodao, ako žena hoće odkupiti, neka ište.«⁹

Vlasnik pekare tuži svoga radnika, da je otišao s posla bez zakonskog otkaznog roka. Taj radnik, Pero Sušilo, je napisao predstavku: »Ja pokorni sluga dolje zabilježeni točno izjavljujem kako dođoh u dvorbu kod Petra Orepića na 1. ožujka za ispod radnika, tj. za obavljanje poslova u radnici kao jedan koji neima ništa miesit kruv.

Pogodba moja bijaše sa gori rečenim Orepićem mjesčno fiorina 12.

Radiona »meštra Iva sa Škara« (desno) i vjereničina kuća (lijevo). Slikar Rašica prof. Marko kaže, da mu je i jednu i drugu kuću pokazao Ivo Vojnović i da je govorio, da su tu, u zbilji, živjeli njegovi junaci. Rekao mi je, da radiona meštra Iva još postoji u Gružu pokraj Dubrovnika.

Kroz ovo par mjeseca moje dvorbe kako jedan izpodradnik želeći naučit zanat pored ostalih radnika preko pogodena posla mogla sa Orepićem, upustiše me radnici da se vježbam u miešanju kruva.

Kroz malo danah sam već bio uputio liepo zanat kako sam i sliedio do 2 rujna 91.

Budući sam suvišno i mojevoljno prifatno zanat radnika, za to javih gospodaru da mi poveća platu mjesčnu ako ne, tada na ovaj posao ovoliko, da za onu platu neću stati. A on mi odgovori da moram učinit zakonite dane. Ja sam mu odvratio da ću mu izvršit zakonite dane od pogodena posla 1. ožujka 1891.

A on mi reče: E kad ne ćeš ono suvišno radit brez pogodbe, odmah mi marš iz butige kao jednog zločinca. Povratih se opet da mi izplati zasluženi novac.

A on mi odvrati: e ako ćeš da ti povećam 2 f. more ti bit, ako nećeš, nedam ti ni ono što si zaslužuo.

Ja mu odgovorih, da na onoliko povećanog posla pitam 6 f. poviše pogodbe. I tada mu riječ bijaše: ajde ća nedam ništa.

Sada se utječem Vami Slavnom Poglavarstvu kao jedan nepoznat čovjek ovdje brez novaca, da rasudite i usiluje te kroz kratko vrieme da mi zasluženu dvorbu izplati.¹⁰

Razgovarao je sa sedmoricom ljudi, koji nijesu krstili djecu. Neki se brane, da to nijesu učinili zbog novca, a neki opet zbog nemarnosti.¹¹

U jednom drugom dokumentu poziva 54 obrtnika i zanatlije, da objasne, zašto su držali otvoren dućan u zabranjeno vrijeme. Imena su im, da uzememo samo neka, — Miho Medan, Simo Marinović, Jovo Gerun, Ilija Bubalo i t. d. Iz okolnih su sela u Hercegovini: iz Dračeva, iz Slimnice, iz Staliže, iz Mijovića.¹²

Neki Vlaho Genara Bostić, nahoče, izjavljuje Vojnoviću 20. X. 1891.: »Koliko je meni poznato govori se da sam se rodio u nahodištu dubrovačkom, odakle su me dopremili u neke Marije Dedović koja me odgojila iz Banića. U Stonu sam čuo pripovijedati da mi je otac bio njeke Njirić, a mati mi neka Anica iz Šipana, ali za njeno prezime nijesam nikad čuo govoriti.

U Stonu sam boravo do odprilike 19 godine, a onda sam trbuhom za kruhom pošao u Trstenik gdje sam služio za 4 godine kod Antuna Miličića odakle sam pošao na moreplovdbu.

Godine 1880. po prilici zaustavio sam se u Trsteniku i od tada boravim tamo neprekidno . . .«¹³

Vojnović je čitave izvještaje pisao o Bolesničkoj blagajni,¹⁴ davao je mišljenje o nizu svećenika, na pr. o kapelanu D. Josephu Brilliu, o kojem kaže, da je siromašan, ali njegovo ponašanje vrlo dobro, a javno djelovanje — u duhu religioznom, a svećenički ugled velik.¹⁵ No nije izdavao potvrde samo o rimokatoličkim svećenicima, već je pisao i o stanju u pravoslavnoj crkvenoj općini, kad se bio pojavio sukob između svećenika Bućina i crkvenog tutorstva.¹⁶

16. III. 1891. pitaju iz Zadra, iz Namjesništva, zašto nije zaplijenjen onaj broj »Crvene Hrvatske« (broj 6., 14. marta 1891.), u kojem je i članak: »ČERVONNAJA HORVATIJA«. Sadržaj mu je, otprilike, ovaj: »Crvena Hrvatska« komentira pisanje ruskih novina »Slavjanskije izvjestije« i zajedno s njima napada dvije srpske novine, »Srbobran« i »Srpski glas«, i zastupa mišljenje, da bi ova dva lista trebala na hrvatskom državnom tlu pomagati Hrvatima protiv »njihova zajedničkog vraga«, a ne obratno.¹⁷ Jednom drugom prilikom Ivo Vojnović naređuje sekretaru Poglavarstva Napoleonu Nonkoviću, da zaplijeni jedan broj lista.¹⁸

31. srpnja 1891. naređuje žandarmerijskoj stanici u Cvrtatu, da da podršku Matu Magudu, cavtatskom načelniku, jer se spremaju neke demonstracije.¹⁹

21. XII. 1891. daje upute »Odboru za podignuće Gundulićeva spomenika, u ruke Visokoblagorodnom g. Dra Marinice pl. Giorgi« o sakupljanju dobrovoljnih priloga.²⁰

Naveo sam samo neke dokumente, a ima ih još mnogo. Samo za 1891., kad bi se sakupili na jednom mjestu, ti dokumenti bi ispunili jedan podeblji svezak.

Ti novi dodiri izvršili su, prirodno, značajan utjecaj na njegovu mladenačku sliku o Dubrovniku. To dokazuje i jedno pismo, koje se čuva u zagrebačkom Kazališnom muzeju. Napisano je концem 1895. g. Tih dana se privode kraju pripreme za premieru »Ekvinocija« u Zagrebu i Ivo

Vojnović piše pismo Stjepanu Miletiću, da mu objasni štošta prije predstave. Kad mu opisuje kostime glumaca, kao da pred nama defiluju njegove stranke iz Poglavarstva: ... »Pavo, Kate, Marija, Lucija, ženice, mornari — piše autor »Ekvinocija« — sve je to kako u cijelome primorju kukavno, polugrađansko, tj. za muške: većinom u modroj ili ružičastoj košulji, pas oko života, hlače stare modre ili tamne, crevljetine na nogama, stare kaputine prebačene preko ramena, a na glavi ili mornarske kape (naravno istrošene) ili stare slamnate klobuke. Lica su jim većinom zarašćena bradami a crte oštre i od vjetra osušene.

Što se tiče žena isto tako, tj. polugrađanske oprave od perkala ili vunice. Tamne suknje, šareni ubručići na glavama, oveći rubac oko vrata što se na životu križa, ogrnače od šarenih kretona, struk u širokim »đaketama« ili u talji od tamnih boja ...²¹

Moj brat Lujo dolazi u isto vrijeme što i ova knjiga. Glede dijalekta, govora, naglasa, kostima svih osoba drama on će Vam najbolje naputke dati ...²²

III.

Ivo Vojnović je počeo rano pisati — u dvadesetj godini, a kad mu je bilo 22 godine, dao je Šenoi njegov otac Konstantin prvi rad za štampu (»Geranium«). To je bilo 1880. Otad pa do dolaska u Dubrovnik na početku zadnje decenije XIX. vijeka on je objavio svoje prozne radove »Perom i olovkom« (1884.), »Stare grijehe« (1887.), a 1889. — »Psyche«, svoju dramu.²³ Njegovi najbolji prozni radovi, a osobito najvrijedniji »Stari grijesi«, su ustvari literarno napisane dramske skice iz dubrovačkog života,²⁴ a prva njegova objavljena drama »Psyche« nije uspjela, jer se u njoj udaljio od Dubrovnika. Njegov izraziti dramski dar se hrani utiscima iz Dubrovnika i on se jasno očituje već u prvim radovima — koji su do čitaoca doprli — u pripovijetkama. U dodiru s Dubrovnikom, poslije prvih, proznih i dramskih početničkih radova, taj dar naglo izbija zahvaljujući intimnom sukobu sa Dubrovnikom posljednje decenije XIX. vijeka. Kakav je i koliko taj sukob, pokazuje najbolje jedna drastična Vojnovićeva izjava o gradu svojih inspiracija. U pismu svojoj poznanici, grofici Zaleskoj. Poljakinji, on piše, da je njemu suvremeni Dubrovnik »kopile starog Dubrovnika, koji ne zna šta bi sa ostavštinom«. »Crvena Hrvatska« (dubrovački tjednik) oštro reagira i odriče mu pravo, da se naziva Dubrovčaninom i potsjeća, da je on istomišljenik sa talijanskim historikom Villarijem, koji se proslavio — po »Crvenoj Hrvatskoj« — neobjektivnom historijom Dubrovnika.²⁵ Ko ima pravo — Ivo Vojnović ili »Crvena Hrvatska« ne može ovaj članak raspraviti. Ali jedno je van svake sumnje: onaj prvi zanos za Dubrovnik — maglovit i mladenički — inspirirao je »Geranium«, »Stare grijehe« i ostalo iz dubrovačkog života, a na posredan način i dramu iz aristokratskog života — »Psyche«, a ovaj ponovni boravak u zrelo doba produbio je taj zanos i doveo ga na stazu dramske obrade dubrovačkih motiva, do »Ekvinocija«. To se nije moglo dogoditi bez sukoba, o kojem pored ostalog, svjedoče citirana Vojnovićeva izjava grofici Zaleskoj i navedeni arhivski dokumenti.

IV.

U već pomenutom pismu reditelju premijere u Zagrebu brani on to svoje značajno dramsko djelo od skraćivanja, daje opisane upute o kostimima, a svog brata Luja šalje da glumcima rastumači jezik živom riječju. Ljubomorno pazi na sve, pa kaže na kraju pisma: »Glavno je u »Ekvinociju« prikazivanje a to ću sam nadzirati«.

I u sred priprema glumica Strozzičeva odbila da preuzme ulogu Jele i time izmamљуje od pisca nekoliko dragocjenih detalja. On joj piše: »Visokocienjena gospodo! Nenadana vijest uprave Zemaliskog kazališta u Zagrebu da se uprkos višekratnim molbama nijeste htjeli primiti glavne uloge moje drame »Ekvinocij«, uvelike me rastužila. Time dignuta mi prilika da općinstvo vidi u »Jeli« sve ono što pjesnik bijaše zamislio. Koliko puta o teškome radu moга djela, pomislih na Vas, veleštovana gospodo, i odma plastičnost Vaše kretnje, izraz Vašeg pogleda, sav osjeć Vašega umjetničkoga bića potičaše me dalje da usavršim svoju zamisao: da Vam zgradim pjedestal otkle ćete

na daleko sjati. — Sve to da nestane? ... A zašto? ... Na ta pitanja nemam odgovora, jer ne znam razlog tome.

Ako Bog da, moja će drama daleke pute prebroditi, — zašto ne bi Vi htjela, cijenjena gospodo, da Vas svijet zove: la creatrice de »Jele«? — Uz gospođu Sajevićku, koju ja u velike cijenim, mogla bi se razdijeliti uloga da Vas možda ne umori.

Ah! gospodo... uslišite molbu pjesnika — dajte da vidim ono što sam sveđ pred očima vidio, što sam svom dušom želio. Dajte da vidim bljesak Vašega crnoga oka ispod bijele kose majčine tuge. Ne se pojmite li, plemenita gospodo, koji čar leži u tome kontrastu. Da ste vidjeli, ko ja, veliku Saru Bernardovu pod sijedom kosom 80 godišnje starice! Nigda takva utiska. A da znate, Velecijenjena gospodo, da me ta sugestivna prikaza dovela skoro do Jeline zamisli. Vidjeti Strozzičevu — preranom starijom ... Nije li to već zavodljivo samo za sebe?

Ja dolazim prvijeh dana oktobra te bijah nakanio odma sastati se s Vama, milostiva gospodo, da proučimo zajedno »Jelu«. — Hoćete li biti tako okrutni da se uklonite uspjehu što na Vas čeka?

U nadi da se nećete oglušiti pozivu umjetnosti i molbi pjesnika, ostajem s najdubljim štuovanjem Vaš odani Ivo Vojnović ... Dubrovnik, 20. IX. 1895.«²⁶

V.

Očito je, da se Vojnović trudi, da ljude i njihov život što je moguće bolje prikaže. Nije tu samo ambicija čovjeka, koji hoće da bude uočen, već i ambicija pjesnika — Dubrovčanina, kojemu su njegovi likovi na poseban način dragi i bliski. A razlika između stvarnih likova i onih u knjizi — minimalna je. To se najbolje opazilo 1903. kad je sam autor pripomogao diletantima, da izvedu njegovu dramu u Dubrovniku.²⁷ Vlaho Slijepoga glumio je sam Vlaho Slijepi iz života. Očevici pričaju, da je Vlaho vrlo brzo i lijepo naučio ulogu i da je veoma dobro glumio.²⁸ »Njemu nije bilo potreba glumiti, on je na pozornici ostao — Vlaho Slijepi.«²⁹ Imao je samo jednu

Vlaho Slijepi, koji je glumio sama sebe u diletantskoj grupi

primjedbu na tekst drame, da on nije »mulac« (vanbračni sin) i da se njemu znaju i otac i mati.

Interesantna je epizoda sa Marom »od Poste«, koja je Ivu Vojnoviću — kad je zvaao, da, kao i Vlaho Slijepi, odglumi samu sebe — poručila: »Neka gospodar Ivo stavi klobuk na koljeno pa neka se ruga s njim, a ne sa mnom!«³⁰

Među izvađačima bila je zapažena i Giorgje Lesić-Bukovac, sestra dubrovačkog slikara Vlaha Bukovca. Glumila je Jelu. Za nju je recezent u »Crvenoj Hrvatskoj« napisao, da »shvaća i duboko osjeća što igra pa znade dati života mrtvoj riječi. Bilo je časova, kad nas je i kretanja i izražaj sjećao prave umjetnice«. A ona, međutim, poslije predstave zahvaljuje »gospodi, koja... je prigodom predstave obdariše prelijepom košaricom cvijeća« i dodaje: »Nadalje dužnost mi nalaže da javno izrazim hvalu svoj onoj gospodi koja me pozdravljahu bilo čestitkama, bilo aplauzom, bilo povicima, a nadasve onoj čestitoj gospodi koja su blagoizvoljela da me čak do kuće doprate... Još jedamput svima hvala i stoput hvala!«³¹

Ile Nardeli, »duša dubrovačke grupe«, jednog dana je sreco mladog slikara - amatera i zamolio ga, da naslika kulise — »ako se ufa«. »Kad sam mu ja pokazao za par dana nacрте i škice za te scenarije, bio je oduševljen... piše taj amater kasnije u svojim memoarima. Vojnović mi je glavom kazivao koju kuću i koju ulicu (iz Gruža) da uzmem za model. Uspjeh je bio golem! Općinstvo je mene nekoliko puta izazvalo pred zastor burnim i frenetičnim pljeskom. Ljudi su skakali iz partera na pozornicu da mi čestitaju. Uspjehom sa kulisama »Ekinocija« bila je zapečaćena moja sudbina. Svi su se našli pobuđeni, da me se mora poslati na nauke u Beč«. Taj amater - scenograf bio je Marko Rašica, kasniji slikar dubrovačkih stijena, mora i borova.³²

Ivo Vojnović je, preko Ile Nardelija, poručio, da duguje »najdublju harnost i udivljenje svim članovima izvršne dubrovačke kompanije«.³³

VI.

»Ekinocij je izazvao značajne misli i težnje.

Ocijenjujući premijeru, nepotpisani recezent piše: »Ivo Vojnović jedan je od onih pjesnika, kojih djela kad čitaš, i nehotice ti pamet traži među poznatim osobama njegove junake. Pa ih i pronađeš... Ovo će biti uzrok, što se radnje Vojnovićeve ne mogu nikako udomiti po našim pozornicama«.

»... Ima u životu junaka Vojnovićevih tragike izobilja, kako je ima i u radu svakoga pojedinca, pa gdje se nalazio, ali se drugačije očituje. Vezana su im odgojem i nasljedstvom usta da svoje osjeća je na vas glas izriču, živu za sebe i u sebi, te vas onaj boj, koji se drugovdje razvija između pojedinca i svijeta očito, počinje i dogara sam u sebi. Duša je njihova grob, hladno je lice stijenje toga groba, gdje leži zakopano snoplje ideala i snova, a taj grob

DILETANSKA GRUPA, koja je 1903. izvela »Ekinocij«, sa autorom. Strelica pokazuje crtača kulis Marka Rašicu. Više njega, u sredini stoji, do Vojnovićevog ramena, sestra Vlaho Bukovca — Giorgje Lesić — Bukovca. Ona je glumila Jelu

prima uvijek nove žrtve, nove želje, nove nade — a da se nigda ne napuni...«

Analizirajući opći utisak nakon predstave, piše: »Mjeste da ostavimo kazalište puni poštovanja pred veličinom žrtve i oproštaja, ostavljamo ga nezadovoljni pravdom ljudskom, koja nam izgleda pravednost ženica i slabica.«³⁴

I na kraju recenzije je uzdahnuo: »Ne prevare li nas nade, mogli bismo vremenom doći do pravog dubrovačkog kazališta u duhu dubrovačkih književnih tradicija.«

VII.

Pučki Dubrovnik, po književnoj tradiciji u njem, nije ni Ivu Vojnoviću dalek. On je u njemu nalazio zanimljive, aktivne likove i s toplinom ih obrađivao. Osim toga on je u nj, opet po tradiciji još tam od Držića, htio da ubaci živu i sugestivnu dramsku riječ. Grupa darovitih amatera i jedan dio publike, sudeći po reakciji na premijeri, slagala se s njim i htjela mu pomoći. Nažalost, stvarnost u tadašnjem Dubrovniku nije bila takva, da bi se ove težnje mogle ostvariti.

N A P O M E N E:

¹ Stanojević: »Enciklopedija«, biografska bilješka o Kosti Vojnoviću.

Golabek Jozef: »Ivo Vojnović, dramaturg jugoslavianski«, Lwow — Warszawa, 1932. str. 9.

² Golabek, isto, strana 20.

³ Vidi akt 465., res. (en offs) od 6. VII. 1891., Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku, gdje piše, da je u Dubrovnik došao iz Bjelovara i da je počeo da radi kao konceptist u Poglavarstvu.

Povjerljivim aktom br. 615., 26. IX. 1891. javljaju iz Dubrovnika u Zadar, da Ivo Vojnović traži jedno slobodno mjesto u Dalmaciji, ali veće od onog, što ga sada vrši (konceptist) u Kotarskom poglavarstvu u Dubrovniku. Preporučuju ga kao dobrog činovnika.

Dielovodni protokol Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku, broj 14.294., 15. X. 1890. Tamo stoji kratka bilješka o dokumentu, koji je poslan Zadru, odakle su ga zatražili 15. X., 18703.: »Informa che Voinović conte Giovanni e nato a Ragusa e dimorava da ultima a Belovar (sudditanza)«.

Res. 694., 5. novembra 1891., imenovan je Vojnović stalnim činovnikom u Dubrovniku sa godišnjom platom od 900 fl. (komesar u Poglavarstvu).

⁴ Štrosmajerova prepiska sa Kostom Vojnovićem, pisma 1890. i dalje. Čuva se u Historijskom institutu Jugoslavenske akademije u Zagrebu.

⁵ »Album zaslužnih Hrvata XIX. vijeka«, bilješka o Ivu Vojnoviću. »Dubrovački zbornik«, 1928.

⁶ Naidalje do 1903. on je napisao bio »Trilogiju« i »Ekinocij«.

⁷ Komesarom ga naziva nepoznati člankopisac u »Crvenoj Hrvatskoj« (dubrovački tjednik toga doba) br. 39. XIV., 24. septembra 1904. gdje je štampan ovaj članak: »Vojnović Ivo nije Dubrovčanin. Kad bismo prekopali njegovu generalogiju, našli bismo jedva možda koju kap krvi konavoske u cijeloj njegovoj porodici. A on se ipak gradi Dubrovčaninom, te gdje god mu je prilika, to i ističe. Proti tomu mi dakako nemamo ništa, jer njegove riječi ne mogu od Nedubrovčanina učiniti Dubrovčanina, ali ono što njegovo ponašanje čini uprav komičnim, to je, što on sebe cijeni jedinim pravim Dubrovčaninom a svi ostali rođeni Dubrovčani, to su za njega Vuko i družina, to jest nezakoniti potomci starog Dubrovnika.« Kako je izrazio u svome pismu upravljenom Kristini Zuleskoj, za njega je Dubrovnik neka bezimena, niska, kozmopolitska agencija za emigrante i šnekulante. »Zadnje utvare prošlosti ginu kao magla u bezdužnome smijehu profanatorne operete. I doista nema drugog naziva do operete za današnju gotovo moralnu i intelektualnu propast modernog Dubrovnika«. Prosti, ako je malo! Je li Ivo Vojnović poznao Dubrovnik, o komu tako sudi? Koliko se mi sjećamo, on se nije rodio ni odgojio u Dubrovniku. Kad je svojih tridesetih godina stigao u Dubrovnik, zasio je na stolicu austrijskog političkog komesara, a svoje slobodne časove provagao je u društvu, koje je naprosto negacija Dubrovnika. Da se bolje osvrnuo, bio bi u svojoj neposrednoj blizini našao tipe za operetu, koju, kada bi se izvelo na

pozornicu, svijet ne bi nikad mogao cijeniti zbiljem. On naprotiv nalazi operetu u pregruću Dubrovnik, da se radom iznova podigne. Za njega je nepokvarena srčika naroda bezćutni i neharni Dubrovnik, za njega su ljudi, koji istu svoje, agenti i špekulanti. Ovakovi prikazi ne mogu, da uvrijeđe Dubrovnik, oni samo mame posmijeh sažaljenja, te ne bismo ni danas počastili Iva Vojnovića uvodnim člankom, kad ne bismo vidjeli u zadnje doba neku jako značajnu hajku na prošlost našega grada, koje sada u jednom sada u drugom obliku ide za tim, da Dubrovnik pokaže drugačijim, nego je bio i nego je zbilja. Tu nedavno je izašla knjiga talijanskog profesora Villari o povijesti Dubrovnik. Villari je proputovao Dalmaciju, kako su govorili, u naučne svrhe. U Dubrovniku se naročito družio s profesorom Gelčićem . . . Knjiga je dakle izašla i izišla je prikaz te knjige u »Riviera Zeitung«. Po Villariju Dubrovnik se nije na prosvjetnom radu ničim istakao. On ne zna ni za našega Baljivija, ni za Boškovića — sudeći barem po spomenutom prikazu — a ako je Dubrovnik što uradio, to je naprosto odjek talijanske kulture. Otkle Villariju ti nazori, nije teško pogoditi, ko je samo čuo prof. Gelčića govoriti o našoj prošlosti. Nije prošlo nekoliko mjeseci od toga, a evo nam Iva Vojnovića, koji nazivlje moderni Dubrovnik kopilanom staroga, koji neće ni da primi ostavštinu svojega nezakonitoga oca, jer ne zna, što bi s njome. To je sve rečeno u jednom pismu, da svak razumije, a našao se treći novokovani Dubrovčanin glasoviti Antonije (Stražičić — H. H.), da ovo vrlo zanimivo pismo spljetskim svojim čitaocima saopći. Sastala se braća! Pitaš li ih, sva će ti se trojica zakleti, da rade iz puste ljubavi prema dubrovačkoj starini. A Dubrovnik muči i čeka, kad će ga ta čeljad napokon pustit na miru.

⁸ a) Vidi u arhivi Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku za 1891. pod brojem 8474., 13. VII. 1891., 8948., 14006., 7. X. 1891. i t. d. o zahtjevu biskupskom ordinarijatu u Dubrovniku, da javi šta je s onim dijelom ostavštine vladike Marre Gondole iz god. 1692., koji je ona ostavila, da se njime plaćaju svećenici, koji će čitati mise za nju i njene rodake.

b) Zajedno sa Lukom Zorom određuje stanarinu za zgradu, koju izdaje »Anna nata contessa Pozza moglie del D. Marino de Giorgi«, u visini od 440 f., »mjesto sadašnjih 400.« (13.948., 10. X. 1891.)

c) Izdaje izvadak članova obitelji Nicolì de Grandi, koji se u zapisniku obavezuje, da taj »izvadak članova moje obitelji, koji sam zatražio svojom molbom . . . ne ću nipošto upotrebiti u kakve svrhe proti Visokomu Eraru, već isključivo za moju domaću potrebu.« (12.702., R. 9/9.1891.)

⁹ Arhiv Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku broj 10.179., 9. VIII. 1891.

¹⁰ Arhiv Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku broj 12.388., 11. IX. 1891.

¹¹ Arhiv Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku broj 9.129., 11. XI. 1891.

¹² Arhiv Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku broj 7.460., 20. VI. 1892.

¹³ Arhiv Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku broj (—), 20. XI. 1891., Vojnović provjerava Bostićeve navode i od doktora Mišetića iz bolnice dobiva podatke, da se Vlaho Bostić zaista rodio u bolnici 1852.

¹⁴ Arhiv Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku broj 18.351., 1891.

¹⁵ Arhiv Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku broj 18.395 od 3. I. 1892., a isti takav podatak o Vici Vodopiću (kasnijem svećeniku), Francu Ledereru (učitelju glazbe i, izgleda, raspopu) i o Gjuru Violiću (budućem svećeniku) — 18.349., 20. I. 1892.

¹⁶ Arhiv Kotarskog poglavarstva br., 13.646., 6. XI. 1891.

¹⁷ Arhiv Kotarskog poglavarstva broj 1.519., 16. III. 1891. Sadržaj je članka ovaj: »Uvaženi list petrogradskog slavjanskog komiteta »Slavjanskija Izvjestija« donosi tu skoro u br. 6. na stranici 127. jedan prelijepi članak pod gornjim naslovom (Crvena Hrvatska). Mi ćemo ga ovdje prevesti ne da sebi pravimo reklamu, nego da naši čitatelji uvide što misle o našem pojavu ljudi europskog glasa, kako su to članovi slavenskog društva u Petro-

gradu, a još više da još bolje rasvijetlimo neke tačke naših domaćih nevolja i pokažemo kako o njima naša braća sude. Evo članka: »U Dubrovniku pojavio se novi nedjeljni časopis »Crvena Hrvatska«, izazvan, kako sam tvrdi, silnim i prekomjernim srpskim agitacijama u tom kraju. Pita se od Hrvata, da bi oni u ime jedinstva priznali sebe Srbima, a Hrvati »ne mogu, ne smiju i ne žele odbaciti svoje slavno ime koje su naslijedili od svojih djedova«. To bi značilo biti neprijateljem svoje narodnosti. »Crv. Hrv.« nadalje zahtjeva, da »Dubrovnik opet ističe svoj hrvatski karakter, kako je to bilo i u staro vrijeme za doba ljetopisca popa Dukljanina i za doba kad je cvatala dubrovačka književnost«. Od Srba zahtjeva taj novi list »da bi oni, ostavši vjerni svojoj srpskoj narodnosti, priznali i potpomagali hrvatsko pravo, jer oni žive na hrvatskom zemljištu, i da ne bi istupali u savez sa vragovima hrvatskog naroda«. Niko ne će moći opovrgnuti ni kušati da opovrgne, kako je s gledišta srpskog, hrvatskog i slavenskog u opće nužan i željan što prešnjij i što brži sporazum sa Srbima, sjedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu političku skupinu. Samo će tada staviti gospodarstveno i kulturno razviće ovih naroda na bolji temelj. Po općem slavljanskomu shvaćanju svejedno je, pod kojim imenom, pomoću kojega načela bude izvedeno ovo sjedinjenje, glavno je da nam ne gospodare više naši zajednički dušmani. Duševne i fizičke sile obih suparnika i Hrvata, gotovo su jednake i sve nastojanje jednih da zavladaju drugim nije imalo drugog rezultata nego međusobno oslabljenje na veliku radost okolnih Nijemaca, Mađara, Italijana i Grka. Čini se da to pitanje može biti riješeno samo nekom spoljašnjom silom. Nu dok nastupi taj veliki čas, suđeno nam je dugo čekati i kroz to vrijeme mogli bi mnogo uraditi. Imade temelji, na kojim se sastaju posve etički interesi Srba, Hrvata i Slovenaca, svim jednako životan, svim jednako simpatičan — to je temelj čiste slavenske kulture. Mi poznajemo posve dobro odnošaje svih triju naroda, i znamo njihove djelove, pak cijenimo da imamo pravo da ih zajedno prekorimo s nezanimanja i s neshvaćanja tih kulturnih slavjanskih interesa. Naravno ne govorimo ovdje o iznimkama u subjektivnim mnijenjima nego od općim pojavama intelektualnog života. Srpska inteligencija zadovoljava se tim, što imade pravoslavnu religiju i slavensko pismo, a u suštini je ne manje zapadno europska po svojim težnjama i idealima.

Zatim govori članak o zbliženju nas svih pomoću poznavanja ruskog jezika i ruske kulture, te zaključuje ovako: »Srbi teže da što više s desna i s lijeva otmu svojim susjedima i tim troše sasvim uzalud svoje sile i zaostaju u kulturnom i političkom razvoju. Kada Srbija bude u sebe doma učvršćena, jača, prosvijetljena i blagorodno pravedna, kada ona pokaže više rada i truda, a pomanje praznih i pretenzivnih riječi, tad će i njena braća k njoj težiti kako željezo k magnetu. »Srpski Glas«, »Srbobran« grdeći bezobzirno i nerazumno već nekoliko godina sve, što se zove hrvatskim imenom, prinose bez sumnje štetu onomu svetomu srpskom djelu, za koje misle da se bore i kojemu je dužan simpatizirati svaki Slaven. Ove novine umjesto da izravnavaju nesporazumke među Hrvatima i Srbima pomažu jedino rasprostranjenju i raširivanju tih nesporazumaka. Isključivo srpski separatizam izazivlje za sobom i isključivo hrvatski separatizam. Zato je razumljiv i posve shvatljiv pojav »Crvene Hrvatske«.

Nije li vam Srbima vrijeme i doba da promijenite svoj politiku, prama Hrvatima, da ih priznate svojom najbližom, najboljom i ravnopravnom braćom, da ih pomažete u njihovoj borbi proti njihovih neprijatelja? . . . Ako Srbi ne dijele ovoga mnijenja, onda imažno oni ne pojmlju ni slavjanske ni svoje budućnosti.

¹⁸ Arhiv Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku broj Res. 501., 1. i 5. VIII. 1891. Članak glasi: »Jučer je naša »Hrvatska Neretvanska Čitaonica« najljepše proslavila 25 godišnjicu Viške bitke. Vijanje zastava, nakiti, prigodni govor, deklamacija, glazba, ples, večera, umjetne vatre — tu su ga ulazili. Pozvani prisustvovali su najljepšem i najvišem dijelu svečanosti i dva e. k. viša oficira naše vojske, koji su se prigodice ovdje desila na putu u Hercegovinu. Za što mi je zapelo oko, to je da na vidnijem mjestu velike dvorane bio je prigodni natpis od koga jedan primjerak

c. k. žandarski stražmeštar zaplijenio negdje na plakati — a drugi primjerak — lijepe li dosljednosti — ostavio u miru da se čita vas božiji dan priboden na jednom sagu niz prozor Čitaonice.

Kažem da mi je taj napis zapeo za oko, jer će biti zaista i onoj dvojici svijetlih gosta, koji da budu što zamjeriti ne bi zar bili našoj slavi prisustvovali. A suditi u predmetu pristojnosti oni će biti valjda nešto mjerodavniji nego li stražmeštar žandarski i naš poglavar Nallini.

Čuka bo se da je prikazana osvada državnom odvjetništvu radi onog natpisa (Natpis je glasio: Danas — XX srpnja MDCCCXCI — Slavimo — XXV Godišnjicu — Viškog boia — Mi Hrvati — KOJI Pod Vodstvom — Hrabroga Tegetofa — Dušmane Talijane — Strašno Potukosmo — Onda Sada Vazda — Neprijateljima Našim — Na Konnu na Moru — Grob), jer da je poticao na pobunu! Nigda jasnije svjedodžbe ubožnosti svoga uma nijesu odnosni čimbenici mogli dati, ako je stvar te osvade istinita. Ali nećemo da predtječemo događaje, nego čekamo mirne duše, hoće li kome nadležni tu osvadu prihvatiti i tako potvrditi misao sa strane, da se mi Hrvati imamo međusobno poticati na poklon i predaju talijancu u slučaju da bi pokušao odmazdu . . .»

U vezi s tim Vojnović piše: »Al Sig. Napoleone Nonković, segret. distritt. a Ragusa — Potendo l'epigrafe che comincia colla parola D a n a s e finisce colla parola g r o b stampata nella 2^a pagina della »Crvena Hrvatska« e pubblicate alla colonna 3^a della stessa pagina costituire il crimine d'alto tradimento ex 58 lett. c. Cod. Pen. s'incorica V. S. di recarsi nella tipografia di Carlo Pretner in Ragusa e di procedersi immediatamente al sugillamento ed eventuale distruzione dell' apparato tipografico nonche al sequestro di tutti gli esemplari che rinvenisse nella tipografia suditta«.

Na isti način piše i Filipu Čakoriju, odgovornom uredniku »Crvene Hrvatske« i državnom odvjetniku.

¹⁹ Arhiv kotarskog poglavarstva u Dubrovniku, broj 507., 31. srpnja 1891. Mato Magud je austrofil i veoma se energično bori protiv Riječke rezolucije kasnije. Kako je poznato, jedan od inicijatora te Rezolucije je i Pero Činčić, Dubrovčanin. Za vrijeme nekih izbora, poslije Rezolucije, Magud potpisuje letak ovog sadržaja: »Brzojav — Tridesti glavara u Konavlima (dakle cijele Konavle) zaključio su u saboru na obćoj skupštini ovo: Živiela Habsburška kuća i uvijek nam gospodarem bila! Dolje riječka rezolucija i svi koji u nju vjeruju! — Za skupštinare načelnik Magud«.

²⁰ Arhiv Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku broj 757., 21. XII. 1891.

²¹ Crevljetine — cipeletine, klobuk — šešir, perkal — vrsta tkanine, ubručić — rupčić, život — struk, ogrnača — dio u ženskoj odjeći oko Dubrovnika, kreton — vrsta tkanine, đaketa — dio ženske odjeće oko Dubrovnika i to iznad struka, talja — dio ženske odjeće oko Dubrovnika.

²² Pismo je objelodanjeno, djelomično, u zagrebačkom »TEATRU«, br. 3. IV. 1958., str. 2. u članku Slavka Batušića: »Vojnović i zagrebačko kazalište«. Original pisma čuva se u Kazališnom muzeju u Zagrebu.

²³ »Päyche« Nijesu i prvi uopće dramski rad Iva Vojnovića, koji je prije ove, napisao i dramicu »Pad dubrovačke republike« (»Vienac«, 1891., str. 47. i »Album zasluž. hrvata«) i »Cvijetu Zuzorić« (»Dubrovački zabavnik« — 1928). Oba ta rukopisa su, vjerovatno, stradala za vrijeme Prvog svjetskog rata. Tada je na dubrovačkoj gimnaziji bio i profesor Korlait. On je jednoga dana ugledao u rukama svoga učenika Lina Šapra — kako mi je ispričao on sam, Lino — reprodukcije jednog ženskog akta. Oduzeo je dječaku tu reprodukciju i pogledao je otraga adresu, da vidi kome je upućena ta poštanska dopisnica. Ugledao je ime i prezime Iva Vojnovića. Upitao je dječaka, odakle mu to. Obradovan profesorovom radoznalošću, učenik reče, da on toga ima kod kuće, koliko god hoće. Profesor se udalji ne rekavši ništa. Poslije podne neko prišapne Linovom ocu, da se čuva pretresa. Ovaj odmah pomisli na veliki sanduk, koji je Ivo Vojnović ostavio na čuvanje njegovom sinu prije konferencije, pred sam rat, i spali ga. Kad su se, poslije rata, sastali Ivo Šapra, Linov

brat, koji je također bio daleko od kuće za vrijeme rata i kome je bio povjeren taj sanduk, i Ivo Vojnović, ovaj posljednji mu je rekao: »Ah, moj Ivo, da znaš što mi je izgorjelo u onom sanduku! Ma kad je pošlo, pošlo je! Ne gorimovo više o tom!«

²⁴ Arsen Wencelides piše: »Ivo Vojnović se okanio novelistike i dao se na dramu. Na više mjesta u »Ksanti« vidi se jaka autorova sklonost za dramu. Tri četvrtine te pripovijesti izgledaju kao gotovi činovi dramata. Na mnogo mjesta autor postupaa metodom dramatika, koji pušta čitatelja u sve većoj napetosti, iako bi mu mogao dati odmah razjašnjenje«. (»Književne studije«, Sarajevo, 1918.).

²⁵ Vidi bilješku broj 7.

Ivo Vojnović piše 1899. 3. V., svome prijatelju Vitu Gozze, također Dubrovčaninu: »Cosa fate in quel covo di vipere, che si chiama Ragusa?« (Pismo se čuva u konzervatorskom zavodu u Splitu).

²⁶ Pismo se čuva u Kneževom dvoru u Dubrovniku.

²⁷ O tome vidi u članku Antuna Gjivanovića: »Uspomene na prvo izvođenje »Ekvinocija« u Dubrovniku«, »HRVATSKA«, Dubrovnik, 6. rujna 1944. str. 2. Pošto je ova novina rijetka, prepisat ću ovdje taj članak. »Kada smo početkom godine. 1903. nekoliko nas pravnik i radnika, gospoda i gospodica bili pozvani od pokojnog gospara Ile Nardellia, tadašnjeg občinskog blagajnika, da se sakupimo na neki dogovor u prostorijama »Hrvatske radničke zadruge« (sada su to prostorije »Hrvatskog radničkog saveza«, nitko od nas nije znao o čemu se radi. Bili smo ugodno iznenađeni, kad smo u velikoj dvorani našli na okupu nekoliko gospara, koji su nas dočekali veselim smiješkom. Najviše je pak naše veselje bilo, kad smo među njima opazili gospara Iva Vojnovića, gdje nas iz daleka pozdravlja dubokim naklonom i njemu prirodjenim koketnim mahanjem ruku, a zatim kako bi mu ko od nas došao bliže, davao mu je ruku i za svakoga je našao nekoliko lijepih riječi. Koježa pak od nas nije poznavao, predstavljao mu ga je gospar Ile. Tu su bili gospar Grgo Lesić, muž sestre slavnoga slikara Vlaho Bukovca, i Ivo Pievac, općinski namještenik. Nakon nekoliko časaka ugodnog razgovora (ali o drugim stvarima, a ne o razlogu poziva), otvore se vrata od komina »Zadruge« te uđe gospar Luko Lovac, tadašnji čuvar »Zadruge«, pa stavi pred nas po kupicu maraskina za ženske i rakije za muške, uz dva tanjura suhih smokava. Nakon kucanja i ispijanja podigne se gospar Ile, koji je stajao uz gospara Iva, te kako je bio malašan, kad se podigne nije dosegao vrha glave gospara Ive, koji je tu sjedio. Iza kako je gospar Ile pozdravio u prvom redu gospara Iva i zahvalio, što je bio tako dobar da dođe na taj sastanak, a zatim skupno pozdravio sve nas, održao nam je kratak govor o svrhi sastanka. Zatim je dao knjigu »Ekvinocijo« Ivu Pievcu, naznačivši mu, koja će mjesta iz knjige pročitati, što je Pievac svojim lijepim izgovorom, naravno sve dubrovačkim naglaskom, izvršio. Potom nam gospar Ile iznese, kako je gospar Ivo bio tako dobar te je dozvolio, da se njegov »Ekvinocijo« bez ikakve naknade auktorskih prava izvede u Dubrovniku u Bondinu teatru u njegovoj režiji od samih mjesnih diletanata. Mi smo pak pozvani, da primimo povjerene uloge. Gospar Ivo je dodao, da je on sasvim siguran, da će u režiji gospara Ile »Ekvinocijo« biti izvedeno na doličan način, a da će to ovisiti također od poedinih izvađača. On je spreman da svojim savjetom, ako bude potrebno, pomogne, da dođe do što bolje izvedbe. Lijepo raspoloženi rastali smo se te večeri, nakon što je bilo određeno čitanje cijeloga djela i nakon što su bile razdijeljene uloge prema mišljenju režisera Nardellia, koji je pridržao sebi pravo, da učini možebitno koju naknadnu izmjenu. Na to prvo čitanje bio je pozvan i Vlaho Slihepi, koji je imao odigrati samog sebe, što mu, naravno, nije moralo biti teško, premda nije ni znao ni moći čitati kako je bio slihepi. Ima još jedan onda živući karakteristični tip u »Ekvinociju«, a to je Marija od poste, Herendinova, rodom iz Cavtata. I nju je ona našla tobož uvriđena, te je u svom uvriđenom ponosu poručila preko teklića: »neka gospar Ivo uzme klobuk, neka ga stavi na koljena pa neka se s njima ruga, a neka nju pusti na miru«. Zaludu joj je bilo dokazivati, da to nije nikakvo ruganje, nego dapače za nju čast. Tako je valjalo naći zamjenu, a to je bila baš sretna zamjena u

osobi sada pokojne gospođe Ljube Turčinović. Scenograf je bio slikar Marko Rašica. On je divno slikao scenarije za I. i IV. čin, a za II. i III. se uzelo što se našlo u teatru. Glavne su uloge bile ovako podijeljene: JELE — gospođa Đorđe Lesić, IVO — Đuro Sessa, MARIJA od poste — gospođa Ljube Turčinović, FRANO DRAŽIĆ — Karmelo Ukas, NIKO MARINOVIĆ — Niko Caput, ANICA — Ude Valencin, LUCIJA — Linda Lesić, PAROK — Toni Kukuljica, VLAHO SLIJEPI — Vlaho Slijepi. Ostale su uloge bile također povjerene dobrim rukama, tako da se tadašnja kritika («Crvena Hrvatska») pohvalivši u prvom redu prve sile, našla ponukano izjaviti, da je i dobra radnja manjih uloga mnogo doprinijela uspjehu izvedbe svojom živom i plastičnom radnjom.

Već na prvom čitanju došlo je do incidenta, koji je srećom brzo riješen uplitanjem samoga auktora gospara Iva. Naime kad je pri čitanju Ivo Pjevac došao do osme pojave u I. činu, kada Vlaho kaže Jeli: »A zašto ne pitaš, kako me neka žena rodila i ostavila ispred vrata od ošpedala?« Vlaho Slijepi, koji je napetim ušima slušac svaku riječ, koja se njega ticala, u tren oka na ove riječi skoči kao uboden i stane vikati: »A para li vam se, što misli gospodar Ivo, da sam ja jedno mulo... Ja ću se za ovo činit čut, ja, Bogu hvala, znam i za oca i majku« — i uputi se najeden put skala. Stali smo ga nekako miriti, ali on nas nije slušao. Jedini je spas bio u gospodaru Ivu. Srećom smo ga našli u općinskoj kafani. Brzo mu se reklo o čemu se radi, a on smijući se, kao da to nije njegov posao, doleti u Zdrugu i odmah stane grliti i ljubiti Vlahu, a zatim će mu: »Ma, Vlaho, kako si ti mogao i promisliti, da sam ja nešto tako napisao. To su oni u Zagrebu, kad su štampavali knjigu, preinačili, kako im se po njihovoj glavi paralo, kako što su mi i toliko drugih stvari promijenili. Ma ja sam im poslao ispravak, i sve će izić promijenjeno, a kad izide novo izdanje ovdje u Dubrovniku, regalat ću ti jedno libro, pa češ vidjet da ti ne lažem...« Tako se jedan Vlaho umirio, a ona je stavka bila potpuno brisana iz šaptačeve knjige. Kad su se činili pokusi u teatru, dolazio je na njih i gospodar Ivo, ali nije ništa opažao. Samo kad bi ga gospodar Ile izričito zamolio, da mu kaže ako želi što ispraviti, odgovorio bi: »Moja braćo, ko bi Vas ispravio, kad bolje radite nego u Zagrebu. Oni bi valjalo da dođu amo, da od vas nauče, kako se dava «Ekvinocijo». — Bilo je kadgod i komičnih scena s Vlahom Slijepim za vrijeme pokusa. Jele (gospođa Lesić) nije skoro nikad markirala, nego je i za vrijeme pokusa radila kao da je izvedba. Jednom nakon njenih riječi imao je Vlaho nešto reći, ali on ni makac, nego sve uzdiše i plače. Koji mu se jad dogodio! »Ma, Vlaho, što ti je?« — pitamo ga mi. A on će kroz suze i plač: »Ma, kadgod gospođa progovori, meni dođe plač, jer ona govori od srca.« »E, Vlaho, — na to će mu Ile, — kad si se persvado, da činiš od komedianta, toka da ostanesh komediant, a da ne obadaš na ništa drugo. Ti ne smiješ plakat, nego kad ti je u komadu, da imaš plakat. Jesi li razumio?« »Jesam, gospodaru Ile, provaću«, rekao je Vlaho. — Došao je i dan izvedbe. Na 13. travnja 1903. izvela je »Hrvatska diletantska pozorišna družina« (tako se je onda zvala skupina diletanata) u režiji gospara Ile Nardellia, sa šaptačem Ivom Pjevcem. Vojnovićev »Ekvinocijo« u duplom punom Bondinom Teatru. Predstavi je prisustvovao i auktor, koji je sa predstavljacima i režiserom bio mnogo puta pozivan na pozornicu nakon svakog čina. Prve sile a i ostali posipani su cvijećem, a primadona gospođa Lesić bila je odpraćena u trijumfu iz teatra do kuće. — Između činova svirao je vojnički orkestar iz Trebinja, izvevši također »Intermezzo Simfonico«, koji je maestro Zajc posebno skladao za Vojnovićev »Ekvinocijo«. — Auktor je koji dan nakon predstave bio zamoljen, da dođe do parka Gradac za skupnu fotografiju, na što je on rado pristao. S Pila do Graca vozili su se u toj zgodi u kočiji Ivo Vojnović i Vlaho Slijepi. — Da završim: Kad je Vlaho Slijepi primio nagradu za glumljenje (samo je on bio honoriran radi svoga siromaštva) i to obilno prema tadašnjim prilikama, rekao je gospodaru Ili: »Gosparu Ile, fala vam, a ja se nadam, da mi ovo ne će biti ni prvi ni zadnji put. Ako vam uzbreda, i ako mi date, da ja još štogod drugo predstavljam osim sama sebe, da znate, ja sam uvijek spravan«. — Bio je siromah uvjeren, da je on postao dobar glumac, a nije se sjetio, da je on u »Ekvinociju« predstavljao samog sebe, te da mu to nije trebalo glumiti«.

Antun Gijvanović je još živ. On je brat dubrovačkog historičara dum Nika Gijvanovića, pisca zapaženih radova iz dubrovačke prošlosti.

²³ O tome su mi pričali Dubrovčani g. g. Frano Vuletić i slikar Marko Rašica, scenograf prve predstave »Ekvinocija«. O tome mi je pričao i još jedan Dubrovčanin, (ne želi da mu se ime spominje), koji misli, da je predstava imala i antiaustrijsku notu. Ona kaže, da joj je kao dijete prisustvovao i da se i sad sjeća velikog utiska, koji je drama ostavila na sve gledaoce. Vidi »Crvenu Hrvatsku« br. 20/XIV., 14. maja 1904.: »Tuge i jadi Vlaho Slijepoga, priča ih on isti«.

²⁹ »Crvena Hrvatska« br. 16/XIII., 18. IV. 1903., str. 1. i 2. u članku pod naslovom: »Ekvinocij« Vojnovićev u dubrovačkom kazalištu, dne 13. IV. 1903.«

³⁰ »Hrvatska«, Dubrovnik, 8. listopada 1944., str. 2., Antun Gijvanović: »Marija od Poste«.

Zbog istih razloga, kao i gore, prepisat ću i ovaj Gijvanovićev članak: »U Vojnovićevu »Ekvinociju« sve odiše životom dubrovačkog malog puka u polovici prošloga stoljeća, ali najviše se ističe u ona dva živa tipa, koja je autor iznio u svome djelu, a poznata su svakome odraslom Dubrovčaninu, a to su »Vlaho slijepi« i »Marija od poste«. Počinjem sa Marijom, o kojoj, kako mi izgleda, od sada nitko nije pisao, a zaslužuje spomenuti je, jer je to bila, kako ćemo vidjeti, ugledna ličnost svojega doba. — Za podatke o njoj imam najviše zahvaliti njenu nećaku gospodinu Maru Markoču, višem sudskom oficijalu u miru i prečasnom Monsignoru don Ivu Dagonigu, cavtatskom župniku — dekanu. — Marija se rodila 3. I. 1822. god. na Obodu kraj Cavtata od roditelja Marka Herendije, na imanju vlastelina gospara Saba Gjorgjića i Made Lepeš, rodom iz Smokovljana a na službi u gospara Saba. — Mare je primila za rana pravo gopsarki odgoj te je i u držanju i govoru poznala sve finoće. Udala se 1844. za Antuna Moretti, sudskog vještaka i zemljoradnika u Cavtatu. Premda udata za Morettia, svak ju je obično zvao po prezimenu njenog oca Herendije: »Mare Herendinova«.

Imala je u braku sa Morettiem 5 sinova i 4 kćeri. — Počela je vođenjem gostionice »al pappagalo«, koju je prepustila kćeri Madi, udatoj za Iva Lizzu iz Cavtata. To je bila onda jedina gostionica u Cavtatu, gdje se u svako doba moglo naći štogod spravne hrane. Mare, koja nije htjela da počiva bez posla premda je mogla uživati u besposlici, i premda su joj sinovi iz južne Amerike slali pripomoći u novcu, nutkajući je, da se ne trudi, ipak je voljela sav svoj život raditi dokle god je mogla, i to prenošujući pisma i pakete, vršeći razne usluge, a kadšto isporučujući intimne poruke. — U vršenju tih poslova bila je sigurna i pouzdana, te je od svojih aventura (mušterija) bila obilno nagrađena. — Prevozno sredstvo iz Cavtata u Dubrovnik bila su diligenca (poštanska kola), ali ta su išla dugo i rijetko i tražeti (lađe na jedra). Putovanje tražetom bilo je za nju i stoga naporno, jer su tražeti kretali iz Cavtata na 2—3 po ponoć. — Imala je veliko pamćenje, premda nije znala ni čitat ni pisat, te bi sve dobro zapamtila što bi joj ko poručio, da mu donese iz grada, ili komu ima u gradu što pridot. — Nosila bi sobom u košiću po nekoliko ubručica, te je za svoje odabrane aventure imala posebne uglove ubručica rezervirane za njih. — Mare je bila neke vrste ambulantskih novina. Ona bi dok bi se tražetom vozila, skupila sve novine konavoske (jer su Konavljani u velikom broju išli tražetom u grad), a u gradu bi opet po placi i po dućanima skupila novosti Dubrovnika, pa bi u večer Cavtatski gospari došli u nje na razgovor, a ona bi znala sve lijepo iskitit u pripovjedanju, da je bilo pravo uživanje slušati je. — Ona se pak osjećala počašćenom, što se gospari dostoje doći u nje na razgovor. Bila je Mare i ambulantska farmacija. U Cavtatu u to doba nije bilo farmacije, nego je par lijeka običnih držao Antun Kocelj, koga su radi njegova malena stasa zvali »Ivo mali« ali u njega se nije moglo naći nego nešto malo ljeka i ljekovitih travica, ako je komu trebao posebni lijek, dobavljala ga je Mare iz grada. — Nuzgred ću spomenuti, da je taj Antun Kocelj imao ljepi duboki glas, te je svojim basom začinjao pjevanje u crkvi sv. Nikole. — Ostali su pjevači bili gospoda Antun Bielić, Luko Kalčić, Vlaho Raičević, Antun Visković i Đuro Vragolov. Luko Kalčić je i pjevao i pratio na orguljama, a bio je notar u Cavtatu. — Nastavimo s Marom. U nje bi se našlo prvo voće, što bi ona kupila u gradu. Kad bi bile

prve kriješve (trešnje), ona bi kupila i od njih pravila kitice za djecu, koja bi je dočekala veselo na rivi u Cavtatu, s poklicima: »Tete Mare, jeste li nam donijeli kriješava?« a ona bi: »A gdje vam je prvo hvaljen Jezus — jesam, jesam, donijela sam, ma sad vam nema ništa, jer dosad nijesam okusila ništa, nego ono malo srkavice (crne kafe), poslije ćete imati svi, samo da se malo pokrijepim«, pa bi još srčuju juhu kod kuće pravila kitice od kriješava. Kći Made više bi joj puta rekla: »Ma ostavi, mame, kriješve, objeduj prije«, a Mare bi joj: »E, moj sinko, valja živjeti, a za pošteno živjeti valja raditi i mučit se. Nije ni meni lako svako jutro rano na traget i spravit šesticu za brodaricu. Ne govorim ti dobije se, ma valja imat glavu od barjela za sve u nju zbit, što ti svijet naredi i priporuči. Više mi se puta čini, da će mi glava puknuti od misli, ma se stara Mare još drži i neda se. Neću, da mi još niko reče, da sam išumjela«. — Eto tako je ona željela svakome ugoditi, i gosparu i siromahu, i velikijem i djeci, zato ju je svak volio i u Cavtatu i u gradu. — Kako je od svojih roditelja bila skladno odgojena i u duhu kršćanskome, mrzjela je psovku, te nije mogla podnijet da patrnu od broda na koga psuje, te bi ga ukorila: »Ne treba bjestimat, može se čovjeku lijepo rijet«. To bi se najčešće dogodilo u tragetu, kad bi bilo ružno vrijeme, a kad bi se Konavljani popeli visoko, a upravljajući na timunu ne bi mogao vidjet pred sobom. — Za vrijeme pak odulje vožnje po bunaci (tihom vremenu) izvadila bi kralješ (krunicu) i molila rozarije na glas. — Ljubila je svoje rodno mjesto Obod, te je uvijek govorila, da su Obojke »kraljice od djevojčica«. Sva bi bila sretna, kad bi kojoj mogla naći lijepu sreću za udaju. I kad bi Obojka, sa svatovima došla u Cavtat na vjenčanje, i ona bi se poštapila do sv. Nikole, da joj čestita, i daruje ubručić od svile. — Išla je prignuta, jer ju je jednom u tragetu za vrijeme prevoza jedro udrilo po leđima, nakon čega je jandica učinila dosta vremena u postelji, ali je dobro nastavila svoj posao.

— Jedan put se traget prevrnuo kod Lokruma neoprezom onoga, koji je bio na timunu. Tom zgodom su se bili utopili neki Konavljani, koji nijesu znali plivat. Mare sa svom svojom nevoljom bila je sretna, jer se bila uhvatila za jednu gredu i sretno isplivala do Lokruma. — Kao mlada bila je lijepa i plemenita izgleda, ali je trud i nevolja i mnoga djeca poharala, ali je i u starosti imala lijepo karakteristično lice, prem da puno nabora i brazda.

— Na glavi je imala tamni ubručić, a preko prsi je nosila veliki ubrus, koji je vezivala straga na leđima, a tu je držala novce i razne tajne. Kose je imala razdijeljene po pola, a sa strana su joj bila dva zvrka sa ubodenim »feretama«. Zvrci su joj bili pokrivala po uha. Nosila je u desnoj ruci okrugli košić s raznim ubrusima, a lijevom se oslanjala na štap, koji je na dnu imao krpu, a sa strane odzgor do dolje bio omotan robom, da je izgledao kao da je kišobran. Mare nije htjela, da se vidi, da je štap. — Umrla je u dobi od 82 godine 24. X. 1904. u Cavtatu i ukopana u grobištu sv. Roka. Kako je bila oprezna i dosjetljiva u vršenju svoga zanata, (kadkada i osvjetljiva) iznijet ću nekoliko anegdota koje se o Mari pripovijedaju:

— Kad bi traget stigao u dubrovačku luku, financijski stražari bi oštro pazili na nju znajući, da se ona bavi i poslovima, koja zadiru u državni monopol. Kad bi je pozvali da im ukaže košić, ona bi odgovorila: »Što su to vaši posli? Ako vam što smeta, vodite me u doganu«. Ali činovnici u dogani (Carinarnici u Sponzi) bi je obično pustili u miru, jer su je poznali, a i njima bi ona kadkad obavila koji pouzdani posao. Jednom joj neki financa uhvati nekoliko pisama, za koje Mare plati neku malu globu, jer na pismima nijesu bile prilijepljene poštanske marke. — Da mu se osveti, stavi Mare slijedeći put, kad je išla u grad, na vrh košića velikoga poljskog ježa. Kad je došla pred financa, on je zaustavi i htjede pregledati košić, ona će mu: »Pazi, da mi ne uteče«. A on ne sluteći zlo, uđe rukom unutra. Zavikao je na sve glase, kad se je nabo na ježa, ali joj nije mogao ništa. — Drugi put je vodio neki financa u doganu, kad je nosila pisma u ubručiću, za koja je trebalo da plati globu. Nego financa bio neoprezan, pa je išao pred njom i vodio je za ruku, budući da se ona otimala ići brže. Prije nego su došli u doganu, Mara je sretno odbacila onaj ubrus s pismima nekoj ženi, koja je išla malo podalje, a bila je Marina prijateljica. Financ to nije ni opazio. Kad su došli u doganu stade Mare vikati: »Ma šta me vodite i mučite mene ja-

dnu staricu?« On kad joj nije mogao naći pisma, ostane osramoćen i morao se ispričati pred starješinama. — Jednom dolazeći u grad pokrije palcem (a imala je velike ruke) marku prilijepljenu na pismu i tako ga je nosila u ruci. Financa uvjeren, da na pismu nema marke, da će je voditi, a ona kad su došli u doganu, podigne prst sa pisma, a na pismu marka. — I tad je jadni financa iznio tanji kraj. — Drugi put uhvati je neki financa sa dvije litre rakije i s Marom u doganu, gdje su joj odmjerili za nju veliku trošarinu. Ali ona se brzo snađe, te će činovnicima: »Otkud ti to para, meni se na dan hoće dvije litre, jedna ujutro a druga pođe, i to mene staricu uzdrži na životu. Ako mi ne vjerujete, dođite sa mnom i pratite me cijeli dan, pa ćete vidjeti, da vam ne lažem«. I ovoga puta je Mare sretno isplivala, jer je po trošarinskim propisima bila slobodna nameta količina potrebna za vlastitu porabu. — Kako nikome nije ostajala dužna, neka služi ovaj događaj. Neke godine na Badnji dan zateklo Maru grubo vrijeme u gradu, a ona se željela svakako nač taj isti dan u Cavtatu. Traget zbog nevremena nije išao, a ona na Pile, da nađe kočiju do Cavtata. Namjeri se na kočijaša Iva Jaje. Kako joj se žurilo, nije ga ni pitala za cijenu, nego odmah sjela u kočiju i naredila mu da je vodi u Cavtat. Kad su došli do Cavtata, zapita ga što ima platiti, a on će joj: »Moja Mare, danas je Badnji dan, niko te ne bi bio u današnji dan po ovakom vremenu odveo. Dat ćeš mi dva fjorina.« (To je za ono doba bilo pretjerano). Ona mu ih odmah plati a zatim mu reče: »Čuješ, Ivo, ti si meni danas čestitao Badnji dan, a ja ću tebi Ivanj dan. Spomeni se dobro«. I brzo otetura kući, a prvi put iza toga, kad se našla u gradu, ode do načelnika Frana Gondule, te mu sve ispriča a on daje oglobiti kočijaša Jaju zbog pretjerane cijene. Pa nije bila mirna, nego kad je susrela kočijaša, ponovila mu je: »Jesi li vidio, Ivo, da te nijesam prevarila? Kakav ti je bio Ivanj dan?« — Kad je dubrovačka »Hrvatska diletantska pozorišna družina« 1903. baš godinu prije smrti Marine, imala da izvede u Bondinu teatru Vojnovičev »Ekvinocij«, i Vlaho Obuljen »Slijepe« i Mare »Herendinova« od poste bili su pozvani, da sami odigraju svoje uloge. Vlaho se je rado odazvao, a Mare se našla uvrijeđena u svome ponosu te je auktoru (pisicu) osobno (kako sam kasnije saznao) predbacila, neka uzme klobuk, neka ga stavi na koljeno, pa neka se s njim ruga, a neka nju pusti na miru. Pa nije zaboravila lahko tu »uvredu«, kako je ona smatrala, nego je zbog gospara Iva zamrzila na Dubrovčane uopće. — Kad sam čineći društvo pokojnom fotografu Ivu Stjepoviću otišao s njime u Cavtat iste godine po neki posao, došli smo tamo gladni malo iza podne. — Mi da ćemo »al pappagallo« da nešto založimo, uvjereni da ćemo u Mare naći spravno. Kad nas je Mare vidjela, najprvo nas zapita: »A otkle ste, prijatelji?« Kad smo joj rekli, da smo iz Dubrovnika, ona će: »Ajdete, neka vam vaš gospodar Ivo da jesti. Nema ništa, došli ste docna, imali ste prije telegrafat, da ćete doć na objed«. — I nije bilo načina da je nagovorimo, da nam što god spravi.

³¹ »Crvena Hrvatska« br. 16./XIII., 18. aprila 1903., str. 4. — »Javna zahvala Đorđe Lesić - Bukovac«.

³² U sačuvanoj knjizi tadanjih skica, stari slikar mi je pokazao i skice kulisa, pa ih donosimo uz članak. »Bile su to skice a ne kulise i to po 10 metara dugačke i 6 metara visoke« — rekao je o njima bečki slikar Victor Eckhart, koji se slučajno zatekao u Dubrovniku i gledao premijeru. — Još postoje ostaci kuća, koje je Ivo Vojnović označio Rašici, da po njima crta kulise, iako je, nažalost, neke bomba uništila za vrijeme minulog rata.

³³ »Crvena Hrvatska«, 25. aprila 1903. br. 17./XIII., str. 3., stubac II.

³⁴ »Crvena Hrvatska«, 18. IV. 1903., br. 16./XIII. u članku: »Ekvinocij« Vojnovičev u dubrovačkom kazalištu, dne 13. aprila 1903.«

³⁵ Zahvaljujem svim spomenutim i nespomenutim poznanicima, koji su mi pomogli da prikupim podatke, na kojima sam osnovao ovaj članak.